

«ԲԱԶՄԱՎԻՇ»-Ի ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿԸ

ԵՒ ՀԱՅ ԸՆՏՐԱՆԻՆ

1888ին երբ գեռ պատանի էի և հաղիւ 13 տարեկան, հանգուցեալ գրասէր հօրեղբայրս՝ Տէր Գարեգին քահանայ Արծրունի՝ ունէր բազմաթիւ թերթերով ծանրաբեռնուած համեստ սեղան մը, որուն վրայ յաճախ կը հանգիպէի «Բազմավիշ» ամսաթերթին, պարունակուած թերթը թէեւ այնքան քիչ հասկնալի ինծի համար, սակայն մեծ գուրգուրանքով կը համբուրէի զայն, գիտնալով թէ ան պէտք էր ըլլար ընթերցանութեան և ուսումնասիրութեան յատուկ հմտալից պարբերական մը։ Գարոցական աշակերտի անսեղ հետաքրքրութիւն, որ յետոյ զիս պիտի տանէր անոր անբաժան ընթերցման և նիւթերուն վերլուծման, անշուշտ հետզհետէ աճող մտքիս զարգացմամբ։

Կը յիշեմ այն ատենի տպագրական տառերուն տարբերութիւնը ներկայի գեղեցիկ և շնորհալի գիրերէն, որոնք քանի տարիները կ'անցնին՝ կը դառնան աւելի ակնորոշելի իրենց զանազան ձևերով ու տեսքով։ Կը յիշեմ հարիւր տարի առաջուան գրութիւններուն գրաբարասխառն ոճը և այսօրուան յօդուածներուն արդի աշխարհաբարի բազմաբանգ, ճկուն գարձուածքները և չեմ կրնար ծածկել հիացումս այն յառաջագիմութեան համար, զոր կատարած է մեր լեզուն, նախ շնորհիւ Միխիթարեան զոյգ Միաբանութիւններուն տքնաջան աշխատութիւններուն և յետոյ Կ. Պոլսոյ, Իզմիրի և Տիֆլիսի բազմաձմուռ գրագէտներու գործերուն։

Եւ սակայն ինչ տարակոյս որ «Բազմավիշ» իր հրատարակութենէն 45 տարի ետքը մեր այնքան սիրելի ամսաթերթն էր, որ մենք դպրոցական ընկերներով անկարող էինք բաժնուիլ անոր ընթերցանութենէն մեր ուսումնական աշխատութիւններէն դուրս։

Այս պարբերականին բարձրաստիճանէն մէջ կը հանգիպէինք յաճախ Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի, Հ. Ե. Հիւրմուչի և ուրիշներու հայրենասէր և բարոյացուցիչ յօդուածներուն, որոնք աստիճանաբար կը վերացնէին մեր հոգին, միտքը և սիրտը, ներշնչելով մեզի ճաշակ գեղագիտութեան և բուռն ու անջնջելի հայրենասիրութեան։ Հիմա, տարիներ վերջը, կ'ըմբռնուէմ թէ քանի մեծ էր և ազդեցուած թերթի մը կամ հանգուցեալ գրասէրի մը կամ հանգուցեալ գրասէրի մը պատանեկան անսեղ և մաքուր հոգին։ Ասոր փառս կ'ուզուի. ահա անիկ յառաջ կը բերեմ այն միամիտ, բայց ազնիւ հայրենասիրութեան զգացումը, որ մեր աշխարհայեցողութեան և յայտնաբերութեան զգացումը։ Դա Գրիգոր Տաթևացու «Քարոզգիրք»-ն է որի մեծութիւնն է 27 X 21 սնտմ., կաշեպատ տախտակեայ կազմով։ Բազմաթիւ է 977 մեծագիր էջերից և գրուած է բամբակի թղթի վրայ երկսիւն, սեւ թանձր թանաքով, բոլորագիր և սկզբից մինչեւ վերջը միեւնոյն գրութեամբ։ Դա մէկն է հայ ժողովրդի հին կուլտուրայի պատկերազարդ ա'յն հազուագիւտ գրադարերից, որ 1606 թուականին, Շահ-Աբրահիմ բնի զադթի ժամանակ, հայ գիւղացիները Հայաստանից իրենց հետ բերել են նախ Զարմահալի հայաբնակ Ֆոնիդիդան գիւղը, ապա տարել Գիշնիդան։ Այնուհետեւ ձեռագիրը ձամբորդել է Մամուռան, Շահբուլաղ և զարմահալ Մամուռան հայաբնակ գիւղերը։ Այդ ճանապարհորդութիւնն էլ գրել է իր քաջայայտ գրութիւնը։ Զարմահալի զադթի ժամանակ և գեղարուեստական կառուցուածքի վրայ։ Ծրջելով գիւղից գիւղ և անցնելով արևմտից անհատկացող մի քանի գիւղացիների ձեռքը, ձեռագիրը գրեւել է իր նկարչական շատ գեղեցիկ էջերից։ Այժմ ընդհանուր պատկերն այն է, որ պահպանուած են սկզբի, միջի և վերջի շատ թերթերը։ Նոյնիսկ մի անբարեխիղճ ձեռք կարել է յիշատակարանը, որով մթութեան մէջ են մնում գրագիրը պատմութեան շատ կարեւոր էջերը։ Միակ միջիթարական երեսոյթը 512-րդ էջի երկսիւն գրութեան ներքոյ գրուած երկտողն է։ Դա փոքր, բայց թանկագին մի փաստագիր է, որ ցայտուն գաղափար է տալիս ձեռագրի գրութեան ժամանակաշրջանի մասին։ Ահա այդ արժեքաւոր տղերքը։

ԺԵՐԴ ԴԱՐԻ

ՄԻ ԱՆՅԱՅՏ ՆԿԱՐԶՈՒՀԻ

1946 թուականին, Իրանի Սպահան նահանգի Զարմահալ գաւառի «Ուսումնասիրաց Միութեան» վարչութեան յանձնարարութեամբ շրջեցինք նոյն գաւառի հայաբնակ գիւղերը, որպէսզի պատրաստենք հայ գիւղացիութեան ազգագրական – տեղ-տեղական կենսի պատմութիւնը։ Ահա այդ ժամանակ հայաբնակ Մամուռան գիւղում, գրասէր Մարթէոս Աբրահամ Տէր-Սուքիասեանի մօտ, գրտանք մի անյայտ ձեռագիր։ Դա Գրիգոր Տաթևացու «Քարոզգիրք»-ն է որի մեծութիւնն է 27 X 21 սնտմ., կաշեպատ տախտակեայ կազմով։ Բազմաթիւ է 977 մեծագիր էջերից և գրուած է բամբակի թղթի վրայ երկսիւն, սեւ թանձր թանաքով, բոլորագիր և սկզբից մինչեւ վերջը միեւնոյն գրութեամբ։ Դա մէկն է հայ ժողովրդի հին կուլտուրայի պատկերազարդ ա'յն հազուագիւտ գրադարերից, որ 1606 թուականին, Շահ-Աբրահիմ բնի զադթի ժամանակ, հայ գիւղացիները Հայաստանից իրենց հետ բերել են նախ Զարմահալի հայաբնակ Ֆոնիդիդան գիւղը, ապա տարել Գիշնիդան։ Այնուհետեւ ձեռագիրը ձամբորդել է Մամուռան, Շահբուլաղ և զարմահալ Մամուռան հայաբնակ գիւղերը։ Այդ ճանապարհորդութիւնն էլ գրել է իր քաջայայտ գրութիւնը։ Զարմահալի զադթի ժամանակ և գեղարուեստական կառուցուածքի վրայ։ Ծրջելով գիւղից գիւղ և անցնելով արևմտից անհատկացող մի քանի գիւղացիների ձեռքը, ձեռագիրը գրեւել է իր նկարչական շատ գեղեցիկ էջերից։ Այժմ ընդհանուր պատկերն այն է, որ պահպանուած են սկզբի, միջի և վերջի շատ թերթերը։ Նոյնիսկ մի անբարեխիղճ ձեռք կարել է յիշատակարանը, որով մթութեան մէջ են մնում գրագիրը պատմութեան շատ կարեւոր էջերը։ Միակ միջիթարական երեսոյթը 512-րդ էջի երկսիւն գրութեան ներքոյ գրուած երկտողն է։ Դա փոքր, բայց թանկագին մի փաստագիր է, որ ցայտուն գաղափար է տալիս ձեռագրի գրութեան ժամանակաշրջանի մասին։ Ահա այդ արժեքաւոր տղերքը։

Ի թիւ հայոց ԶԵ (905+551 = 1456) գրեցաւ ի Զուլայ, Քրդգիրքս (Քարոզգիրքս) Գրիգորի Տաթևացու»։

Այս արժեքաւոր յիշատակարանն էլ հաստատուած է, որ ձեռագիրը գրեւել է 15-րդ դարում, Հին – Զուլայում։ Բայց գրագիրն առանձնապէս ար-

նը՝ Ժողովրդային զանգուածները գէպի մտաւոր յառաջագիմութիւն և խաղաղութիւն առաջնորդելու համար։

Պ. Ժորժ Տիւհամէլ, ի մէջ այլոց, ըսաւ. «Արդի ընկերութիւնները, իրենց տեղում կենսի մէջ, ընտրանի գաղափարէն չափազանց աշխատութիւն կը պահանջեն։ Ասիկա կը նշանակէ թէ այդ գաղափարը ոգեսպառ ըլլալու աստիճան աշխատելու պարտաւոր է իր պատկանած ցեղին կամ ընկերութեան բարիքին, զարգացման և ընթերցանութեան ճաշակը աւելցնելու համար։ Սակայն ինչպէս լուծելու է հարցը վերստեղծելու համար նոր և տոող սերունդ մը»։

Պ. Ժորժ Տիւհամէլ երկարօրէն կանգ առնելով ազնուապետական ընտրանիին վրայ՝ տւելցուց, «ընտրանիութիւնը պէտք է իջնէ մինչեւ ժողովուրդին հասարակ խաւերը, մինչեւ մայր երկրին և գաւառին խորերը, մէկ կողմէ դպրոցներուն և միւս կողմէ լուրջ, հասուն և հիւծել պարբերականներու ընթերցանութեան միջոցաւ, որպէսզի գիտակց մտաւորականեւրոս մտքին լոյսը թափանցէ մուծին մէջ խոր-խափող հասարակութեան մտքին մէջ»։

Իր վերջին խօսքերուն մէջ մեծանուն ակադեմիկանը շեշտեց կրկին. «Մտաւորական ընտրանիներ, կը յանձնարարեմ ձեզ, առանց գաղափարաբան խորութեան, խնամեցէք և բժշկեցէք ժողովուրդը իր բարոյական հիւսնադրութիւններէն ու դուք պիտի տեսնէք թէ անոր խորքէն պիտի ծնին լուսավիտ և արդիւնաշատ մարդիկ»։

Այս տեղ յարմար է յիշեցնել Ժ. Տիւհամէլի այս խորապէս մտածուած խօսքերն ու խորհուրդները մեր յոյժ սիրելի «Բազմավիշ»-ին հարիւրամեայ առնականութեան առթիւ։

«Բազմավիշ» խիստ գիտակցութեամբ և անաչառութեամբ կատարեց այս գերազանց պարտականութիւնը անցեալ հարիւր տարիներու ընթացքին։ Պատիւ և սրտագին յարգանք իրեն։ Ես կը մտղմեմ որ յառաջիկայ 2048 թուականին ան դարձած ըլլայ հանուր հայութեան բոլոր խաւերուն ընթերցանութեան աւելանալու հանգիստներէն մէկը, ի պատիւ վիշեւ տիկի Միխիթարեան Միաբանութեան այժմու և գալիք բազմաջան հայրերուն։

ՎԱՀՐԱՄ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Գաճիրէ, 14 Յունիս 1947.

նասիրութեան։ Հիմա, տարիներ վերջը, կ'ըմբռնուէմ թէ քանի մեծ էր և ազդեցուած թերթի մը կամ հանգուցեալ գրասէրի մը պատանեկան անսեղ և մաքուր հոգին։ Ասոր փառս կ'ուզուի. ահա անիկ յառաջ կը բերեմ այն միամիտ, բայց ազնիւ հայրենասիրութեան զգացումը, որ մեր աշխարհայեցողութեան և յայտնաբերութեան զգացումը։ Դա Գրիգոր Տաթևացու «Քարոզգիրք»-ն է որի մեծութիւնն է 27 X 21 սնտմ., կաշեպատ տախտակեայ կազմով։ Բազմաթիւ է 977 մեծագիր էջերից և գրուած է բամբակի թղթի վրայ երկսիւն, սեւ թանձր թանաքով, բոլորագիր և սկզբից մինչեւ վերջը միեւնոյն գրութեամբ։ Դա մէկն է հայ ժողովրդի հին կուլտուրայի պատկերազարդ ա'յն հազուագիւտ գրադարերից, որ 1606 թուականին, Շահ-Աբրահիմ բնի զադթի ժամանակ, հայ գիւղացիները Հայաստանից իրենց հետ բերել են նախ Զարմահալի հայաբնակ Ֆոնիդիդան գիւղը, ապա տարել Գիշնիդան։ Այնուհետեւ ձեռագիրը ձամբորդել է Մամուռան, Շահբուլաղ և զարմահալ Մամուռան հայաբնակ գիւղերը։ Այդ ճանապարհորդութիւնն էլ գրել է իր քաջայայտ գրութիւնը։ Զարմահալի զադթի ժամանակ և գեղարուեստական կառուցուածքի վրայ։ Ծրջելով գիւղից գիւղ և անցնելով արևմտից անհատկացող մի քանի գիւղացիների ձեռքը, ձեռագիրը գրեւել է իր նկարչական շատ գեղեցիկ էջերից։ Այժմ ընդհանուր պատկերն այն է, որ պահպանուած են սկզբի, միջի և վերջի շատ թերթերը։ Նոյնիսկ մի անբարեխիղճ ձեռք կարել է յիշատակարանը, որով մթութեան մէջ են մնում գրագիրը պատմութեան շատ կարեւոր էջերը։ Միակ միջիթարական երեսոյթը 512-րդ էջի երկսիւն գրութեան ներքոյ գրուած երկտողն է։ Դա փոքր, բայց թանկագին մի փաստագիր է, որ ցայտուն գաղափար է տալիս ձեռագրի գրութեան ժամանակաշրջանի մասին։ Ահա այդ արժեքաւոր տղերքը։

Այս հայրենաշունչ հրատարակութիւնները կատարած էին իրենց անմահ և բերելից յիշատակելի գործը, սակայն խնդիր է թէ բոլոր հայ հասարակութեան ընթերցանութեան նիւթը եւ զանայն օրէն մինչեւ այսօր այդ թերթերը, բացի քանի մը հարիւր ընտրանի մտաւորականներէն, որոնք գիտցան գնահատել գէպի լոյս, գրականութիւն և գիտութիւն ուղղուած այս կարեւոր ձեռնարկները։ Դեռ մինչեւ այսօր այս կարեւոր ձեռնարկները։ Դեռ մինչեւ այսօր քանիներ կան որ ծանօթ ըլլան «Բազմավիշ»-ի ժամանակը ժամանակին և օրը օրին ընթերցած գրական պարգէններուն։ Կը տարակուսիմ թէ ան իր գոյութեան հարիւրամեայ ընթացքին եղած ըլլայ բոլոր հայ գրադարաններուն ամենապերճ զարդերէն մէկը։ Ազգի մը ընտրանին է որ ծանօթացումի այս վսեմ գործը պիտի կատարէ։

Այս առթիւ, այսինքն ընտրանիներուն կատարելիք յոյժ արժեքաւոր գիրք մասին, կ'ուզեմ յառաջ բերել Ֆրանսական Ակադեմիայի տաղանդաւոր անդամ Պ. Ժորժ Տիւհամէլի մէկ շահեկան գաղափարութիւնը, զոր ան տուաւ տարւոյս Փետրուար 9ին, վեր առնելով ազգի մը ընտրանիին ստանձնելիք պարտականութիւնը։